

Cavour és az olasz nemzeti liberalizmus

MADARÁSZ IMRE

Született 1962-ben Budapesten. Tanszékvezető egyetemi docens, 1993-tól a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Olasz Tanszékének és az Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpontnak a vezetője, számos italianisztikai könyv és tanulmány szerzője. Fő művei: *Az olasz irodalom története* (1993), *Az Alpokon innen és túl...* (1995), *Olasz váteszek* (1996), *Kalandozások az olasz Pamasszuson* (1996), *„Tízus íve alatt”* (1998).

**Képzőművészeti
ábrázolások**

Noha az olasz nemzettudat hagyományosan Camillo Bensóban, ismertebb nevén Cavour grófjában (1810-1861) látja és tiszteli az egységes Olaszországot megteremtő „nagy triász” — Mazzini és Garibaldi melletti — harmadik tagját, Cavour alakját sosem övezte olyan kultusz, mint a másik két „alapító atyáé”. Garibaldi már életében nemcsak nemzeti, de népi hős is lett, vele azonosultak leginkább az olaszok, s vele azonosították legtöbbször az olasz nemzeti ügyet minden időben, világszerte számos nép — köztük a magyar — úgyszólván saját nemzeti hőseként tiszteli. Mazzini szűkebb körben, de annál mélyebben hatott, erkölcsi alapú „gondolkodását és cselekvését”, nemzeti és európai „apostolatát”-ját honfitársai ma, a közélet tisztaságáért folytatott harc, az észak-olasz szakadár-mozgalomra adott hazafias válasz és az európai egységesülés korában újra felfedezik. Cavournak viszont sosem volt valódi kultusza, s máig nem jött el igazi reneszánsza. E különbség jellegéről, s talán okáról, a három honalapító képzőművészeti ábrázolásai is fogalmat adnak: Garibaldit hagyományosan lovon ábrázolják, győztes hadvezérként, Mazzinit lángoló tekintetű, törekeny alkatú prófétaként, a Cavourt megörökítő képekről és szobrokról ellenben egy kövérkés úriember néz reánk, gyér körszakállal keretezett, jovialis arccal, kerek kis okuláré mögül: tudósnak, tanárnak, orvosnak, ügyvédnek inkább gondolná az ember, mint honalapító hősnak, államalkotó géniusznak. Cavour nevéhez nem fűződnek olyan látványos és közismert hőstettek, mint Garibaldi Ezreinek expedíciója vagy az 1849-es római köztársaság mazziniánus hőskölteménye; nem írt olyan „arany könyvecskét”, bölcséleti-pedagógiai szintézist, mint Mazzini az ember kötelességeiről; önéletrajzot vagy olyan regényes műveket sem, mint Garibaldi. Történelmi tettei zseniális politikai lépések, „húzások”, diplomáciai tárgyalások, törvényjavaslatok, kormányintézkedések; írásai alkalmi szövegek, újságcikkek, képviselőházi beszédek, levelek (gyakran franciául). Ám ezekből az alkalmi írásokból egy nagy formátumú államférfi és egy nagyívű politikus pályaképe rajzolódik ki. Cavour életművét a „gondolkodás és cselekvés” összhangja, egysége jellemezte, akár csak Mazziniét s az olasz nemzetállamot létrehozó tizenkilencedik századi szabadságmozgalom, a risorgimento valamennyi nagy alakjáét. Nem dolgozott ki olyan átfogó eszmerendszert, mint Mazzini, nem jellemezte Gioberti filozófiai eredetisége és mélysége sem, mégis a történészek mellett filozófiatörténészek, eszmetörténészek is, mint Guido De Ruggiero, Luigi Salvatorelli vagy Giovanni Spado-

lini az olasz politikai gondolkodás és az olasz nemzeti liberalizmus óriásaként méltatják. Mazzini megszállott vaskövetkezetessége és Gioberti látványos „korszakváltásai” között, méltatói szerint, az arany középúton járva, a legeredményesebben küzdött „a tizenkilencedik század uralkodó eszméinek” Eötvös emlegette „győzedelméért” vagy „megtestesüléséért”, s lett ily módon az olasz hazafias szabadelvűség eleven jelképe.

Ideális és reális

„Ideális” és „reális” kapcsolatának kérdése, közelítésük, egyesítésük feladata nemcsak a risorgimento korának legnagyobb irodalomtörténésze és kritikusa, De Sanctis, de a korabeli politikusok, így Cavour számára is központi fontosságú volt. A romantikus korszak „nagy realistája” (akit gyakran — s nem mindig igazságosan — állítanak szembe az „idealista” Mazzinival) maga is eszméikért hevült, eszmei alapon politizált, „a tizenkilencedik század uralkodó eszméit”, elsősorban a szabadságot és a nemzetiséget akarta megvalósítani az adott történelmi helyzetek kínálta lehetőségek szerint. A cavouri eszmeiség három fő forrását a (főként francia) felvilágosodás ideológiai tanítása, a francia forradalom történelmi leckéje és az angol liberalizmus gyakorlati példája szolgáltatta. A felvilágosodástól „örökölte” Cavour racionalizmusát és optimista hitét a haladásban, a „fények terjedésében” mint a „polgári fejlődés” alapján. Széchenyivel és Eötvössel összhangban vallotta, hogy előre jutni csakis szellemi alapon, „kiművelt emberfőkkel”, s nem „vad erőszakkal” lehet. Ennek megfelelően ítélte meg — s részben el — a francia forradalmat: nem osztván „földije” és nemestársa, a szintén piemonti (és szintén a torinói katonai akadémián tanult) Alfieri gróf kezdeti rajongását, majd a „franciagyűlöletig” fokozódott ellenszenvét a nagy forradalom iránt, úgy találta, hogy az kezdetben kinyilvánította ugyan a felvilágosodásnak „a modern társadalmakat újjászülő eszméit”, később azonban terrorjával „kisiklatta”, vérözönbe fullasztotta ezeket. A haladást, állította, nem a „felforgatás”, hanem a reformpolitika biztosítja. Ezért állt közelebb — ha nem is a szívéhez, de az eszéhez bizonyosan — a franciánál az angol út, illetve a szintén a „helyszínen” megismert angliai társadalmi-politikai modell, a mérsékelt-parlamentáris rendszer, a „vegyes” kormányzat: újfent Széchenyire emlékeztető „anglomániájáért” adták neki a „Mylord Camillo” gúnynevet.

Cavour világnézetének alakulása

A fenti eszmei, történelmi, tapasztalati elemekből épült fel az, amit Carmelo Bonanno *cavourismónak* nevez, s amelynek következetessége és eredetisége nem annyira elméleti, mint inkább gyakorlati téren — s nem annyira európai, mint inkább itáliai viszonylatban mutatkozott meg.

Ezt az „-izmust”, világnézetét és cselekvési programját Cavour saját egyéni érzelmei, belátása és szabad akarata révén, mondhatni, szűkebb pátriája, osztálya és családja hagyományával szemben alakította ki magában, hiszen a maradi Piemontból, és, Jászay

Magda szavaival, „a múltat őrző arisztokráciából”, „megrögzöten konzervatív” családból származott. Franciául — „második hazája” nyelvén — jobban beszélt és írt, mint az „első haza” nyelvén, olaszul (ami megint csak Széchenyinek vagy Eötvösnek a magyar nyelvvel való kapcsolatát juttatja eszünkbe). Itáliában kevesebbet utazott, mint Nyugat-Európában, ahogy Indro Montanelli írja, „az Arnón túl nem jutott”, Rómába is csak az Egység után szándékozott elmenni, mint új fővárosba. Vezérlő eszméje, életcélja mégis Itália egyesítése és felszabadítása, a nemzeti liberalizmus diadalra juttatása, „haza és haladás” szolgálata volt, a megvalósítására való főbb fegyverei pedig: pragmatizmusa és attól elválaszthatatlan mérsékeltisége.

Cavour pragmatizmusa

A cavouri pragmatizmus — mint a realizmus szinonimája — azt jelentette: megragadni minden kínálkozó alkalmat, s a legszűkebb lehetőségeken belül is megtenni mindent a szent cél érdekében. A „népek tavaszát” követő forradalmi apályban, az első függetlenségi háború után s a második előtt Cavour, miután a D’Azeglio-kormány agrárminiszteréből miniszterelnökké lett, nagyszabású gazdaságélénkítő, iparfejlesztő, út- és vasútépítő, bankgyarapító, pénzügyi és adóreform-politikájával modernizálta a piemonti királyságot felkészítve majdani nemzetállami vezető szerepére. Cavour volt egyébként a risorgimento leginkább gazdasági gondolkodású vezetője (Salvatorelli szerint „a közgazdaság fanatikusa”): gazdaságpolitikai vezérelve a manchesteri liberizmus, a „tisztta” szabadversenyos gazdasági liberalizmus volt, eltérően Mazzinótól, akiben inkább a szociális piacgazdaság előfutárát ismerhetjük fel. Nemcsak a feudális csökevényeket utasította el, de a „gazdasági kérdés” mazziniánus megoldási javaslatait is: a „társadalmi felforgatás-ként” kárhoztatott „agrártörvényt”, nem is beszélve mindennemű szocialisztikus elképzelésről.

A „jobbra és balra egyaránt csatázó” Cavourt baloldalról gyakran minősítették konzervatívnak. Való igaz, hogy a rend számára nem volt kevésbé becses, mint a haladás. Elutasította a népfeliség elvét, az általános választójogot, egyszóval a demokratizmust. Guizot „juste milieu”-elvé közelebb állt „mérsékelt szabadság”-eszméjéhez, mint Tocqueville vagy John Stuart Mill demokratikus liberalizmusa. A legfőbb liberális szabadságjogokat — az egyén, a magánélet, a szólás, a sajtó, a gyülekezés, az egyesülés, a pártok, a vallás, a tulajdon és a helyi közösségek szabadságát —, úgy vélte, a demokratákkal szemben is védelmeznie kell.

Cavour antidemokratizmusa

Cavour „antidemokratikus liberalizmusa” mégis inkább azt jelenti, hogy mint a „mérsékelték” (moderati) pártjának vezéralakja és győzelemre vivője szemben állt a „rajongó” Mazzini demokratikus-republikánus mozgalmával. Mazzini a felvilágosult abszolutizmus, a „mindent a népért, de semmit a nép által” programjának modernizált változatát látta Cavour politikájában, s éppúgy bírálta monarchizmusát, mint „hitetlenségét a népben”, azt a gondo-

Az „arany középút” és
az egyház

„Szabad államban
szabad egyházat”

latát, hogy a szabadságharcot forradalom nélkül, a néptömegek kizárásával, pusztán a piemonti reguláris hadsereggel és „a diplomáciának nevezett politikai fondorlattal” eredményesen meg lehet vívni.

Cavour liberalizmusának sajátos „arany középút” jellegét jól mutatja az egyházzal, az egyházi állammal s a pápával való kapcsolata. E kérdésben is — újfent — kétfrontos harcot folytatott, két szélsőséges álláspontot utasított el: egyfelől az úgynevezett „neoguelfizmust”, vagyis az „első” Giobertinek azt az elképzelését, hogy az olasz nemzeti egységet a pápa vezetésével kell kivívni, s az egységes Olaszországnak mint föderatív nemzetállamnak fejeül az egyházfőt mint nemzeti uralkodót kell megtenni; másfelől pedig a „neoghibellinizmust”, mely mint a nemzeti egységesülés útjában álló fő akadályt akarta éppenséggel megdönteni a pápaságot. Cavour hívő katolikusnak vallotta magát, aki hitét megtartva akar élni és meghalni, ugyanakkor meggyőződéses szabadelvűként szorgalmazta „a szabadság rendszerének bevezetését az egyházi és polgári élet minden területén”. A vallás szabadságát úgy értelmezte, mint az egyháznak az államtól, s az államnak az egyháztól való függetlenségét. Az úgynevezett katolikus-liberális mozgalom politikai vezéralakjává tette nagy törekvése, hogy „összebékítse a két nagy eszmét, melyen a modern társadalom alapul”, „vagyis a vallás szellemét és a szabadság nagy eszméjét”. A risorgimento egyik legtartósabb eszmei hagyatéka lett az, amit halálos ágyán, utolsó szavaiként, mintegy végrendeletként hagyott az utókorra: „Szabad államban szabad egyházat.”

Carducci, a nagy költő Cavourt „a forradalom diplomatizálójának” nevezte; joggal, ha felidézzük, miként vonta be a második függetlenségi háborúba Ausztria ellen Franciaországot. Spadolini szerint „megismételhetetlenül olasz kölcsönhatást teremtett forradalom és monarchia között”; erről pedig mindenekelőtt az jut a történelmet ismerők eszébe, hogyan tűrte el — nem segítve, de nem is akadályozva — Garibaldi Ezreinek genovai felkészülését és vállalkozásuk sikerét látván, miként „integrálta” (csúnyább szóval: kebelezte be) a demokratikus-republikánus forradalmi erőket a piemonti monarchia országegyesítő nagypolitikájába. Az efféle bravúros akcióért magasztalta Maurice Paléologue mint „az olasz hazafiság megfegyvelmezőjét”, míg sokan, kezdve Mazzinin, inkább machiavellizmust fedeztek fel nála.

Cavour és Mazzini tagadhatatlanul ellenfelek is voltak, sőt 1858-ban — amikor Felice Orsini III. Napóleon elleni merényletéért a piemonti kormányfő alaptalanul Mazzinit okolta — nyíltan ellenségekké váltak. Mégis egyetérthetünk Jászay Magdával, aki szerint „a két engesztelhetetlen ellenfél a maga külön útján ugyanazon cél felé igyekezett”, éspedig a Metternich kancellár által megvetően csak „földrajzi fogalomnak” aposztrofált, megosztott Itáliából az egységes nemzeti Olaszország felé, s ez ma éppúgy egymás mellé helyezi őket az olasz nemzeti emlékezet panteonjában, mint a magyaroknál, vitáik ellenére, Széchenyit és Kossuthot.